

Lola Badia

QUATRE PERES, REIS D'ARAGÓ, I LA LITERATURA (1094-1386)

Part II

Amb fortuna diversa, quatre reis d'Aragó, denominats Pere, han tingut un reflex a la literatura, des de les cròniques i la poesia coetànies fins a la narrativa posterior. En aquest, el segon de dos articles, veiem els casos de Pere el Gran, que va passar a l'imaginari literari com a conqueridor de Sicília, i de Pere III, dit el Cerimoniós, home de lletres i autor de dues *Cròniques*.

FOCUS

1. DIR-SE PERE I SER REI D'ARAGÓ: PERE II, UNA FAMA ADQUIRIDA A ITÀLIA

Amb Pere el Gran (1276-1285) som en un altre món. D'ençà del 2010 que tenim accés a una reconstrucció digital del rostre del monarca i a una gran quantitat d'altres detalls materials sobre la seva persona. L'obertura del seu sepulcre al monestir de Santes Creus —es pot resseguir a la xarxa— va donar uns resultats impressionants: les restes mortals del rei no havien estat profanades, protegides per la banyera de pòrfir que sosté el monument gòtic que la corona. El llibre electrònic que informa de les troballes de la investigació pluridisciplinària sobre la mòmia reial i el seu entorn és a l'abast de tothom.

Però no som en un altre món només per aquesta aportació de la tecnologia més avançada, sinó perquè Pere II regnava sobre uns territoris que no costa de situar mentalment en el mapa: Jaume I, quan va morir el 1276, el fa ver hereu dels comtats catalans, d'Aragó i de València, tot reservant Mallorca —l'altre territori afegit per ell a la Corona—, el Rosselló i Montpeller per al fill segon, Jaume. Seguint l'exemple patern, Pere el Gran es va apoderar de Sicília i així va ampliar els dominis heretats. La conquesta de l'illa és la feta més clamorosa dels nou anys del seu regnat (1276-1285), que van ser realment intensos. Si més no, és com a conqueridor de Sicília que el seu fill, Jaume II (1285-1327), va voler que Pere II passés a la història: enterrat en una sepultura inspirada en la de Frederic II Staufen a la catedral de Palerm.

També som en un altre món perquè la bibliografia acadèmica dels darrers anys s'ha interessat per dues figures literàries de primera magnitud lligades al regnat de Pere el Gran: Bernat Desclot i Cerverí de Girona. La monografia sobre Desclot de Stefano Cingolani (2006) passa revista a tots els racons de la seva *Crònica*. Les aportacions documentals i la relectura de l'obra enriqueixen i actualitzen el llegat dels mestres del segle XX, Ramon d'Abadal, Ferran Soldevila i Miquel Coll i Alentorn. La *Crònica* de Desclot, escrita amb recursos narratius de la millor tradició novel·lística, empra la documentació de cancelleria com a font i ofereix un discurs propagandístic solvent de l'actuació política i militar de Pere el Gran i dels seus antecessors immediats. La figura de Cerverí també ha estat objecte de repensament per part de Miriam Cabré en la monografia que li va dedicar el 2011. Cerverí es defineix pel seu servei a Pere el Gran, quan era infant —i en-

trava en conflicte amb el seu pare, Jaume I— i quan va ser rei i va assumir les complexes responsabilitats del govern. Destaca la dimensió intel·lectual d'aquest trobador del segle XIII, que s'expressa en l'occità de la tradició, però que és un funcionari de la cort catalana, immers en els seus interessos polítics i ideològics. La varietat temàtica del repertori poètic de Cerverí comprèn peces de lírica amorosa de la corda de la fina amor, versos juganers d'entreteniment, narrativa en vers de contingut doctrinal i composicions d'ensenyament moral molt ben documentades i argumentades. Cerverí construeix una imatge d'ell mateix com a poeta àulic, que dona el to de l'ambient cultural que envoltava Pere el Gran.

Malgrat l'empresa victoriosa de Sicília i malgrat la facúndia de Cerverí i l'habilitat propagandística de Desclot, el fantasma de Muret plana sobre el darrer episodi del regnat de Pere el Gran: una invasió de Catalunya en tota regla per les tropes franceses de Felip l'Ardit (1270-1285), beneïda per l'excomunió papal del rei d'Aragó i per una convocatòria de croada. La part més extensa de la *Crònica* de Desclot tracta precisament d'aquest episodi clau, amb moments de pànic, amb actuacions heroiques del rei Pere, amb el suport de l'armada de Roger de Llúria i, sobretot, amb la protecció divina, que va fer fracassar l'expedició punitiva del rei de França.

Pere el Gran, com el seu besavi, Alfons el Cast, també forma part de la nòmina dels trobadors. El rei català continua fent de símbol de la cortesia com Pere el Catòlic, però tot s'ha tornat més concret i immediat. Els versos conservats de Pere II formen part del que Martí de Riquer va batejar com a "cicle de sirventesos de 1285" (Riquer 1975: III, 1590-1600) i estan directament implicats en el conflicte bèl·lic amb França. Bernat d'Auriac obre el debat desitjant que les flors heràldiques del francesos ocupin les terres del rei Pere: insulta els catalans i advoca (en occità!) per la imposició del francès:

e·ls catalans estregz cortes [‘avarament cortesos’],
veyran las flors, flors d'onrada semensa,
et auziran [‘sentiran’] dire per Arago
oil nenil en luec d'oc e de no.
(BEDT 57,3, vv. 9-12)

El rei respon demanant el suport de Pere Salvatge, un trobador del seu bàndol; fa memòria de les barres heràldiques del seu escut i

Reconstrucció virtual del rostre de Pere el Gran arran de l'anàlisi de les seves restes mortals, que es conserven intactes al monestir de Santes Creus i que van ser analitzades per un equip multidisciplinar coordinat pel Museu d'Història de Catalunya el 2010

© Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya

LOLA BADIA (Barcelona, 1951) és catedràtica de Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona. Especialista en la literatura baixmedieval i en l'obra de Ramon Llull, és membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i ha estat guardonada amb el premi Nacional de Cultura.

FOCUS

es mostra enamorat de la seva dama, perquè, per a un rei realment cortès, l'amor val més que no pas la guerra:

Si midons qu'es ab cors cortes,
ples de totz bes,
Salvadge, valer mi volgues
e del sieu cors me fes qualque valensa ['em
volgués concedir algun favor'],
per enemixx no·m calgra garnizo ['arma-
dura'],
ab sol qu'ieu vis ['veiés'] la soa plazen
faisso ['bonica cara'].
(BEdT 325,1, vv. 55-60)

La represa de Pere Salvatge proposa una sega radical de flors invasores i les intervencions que segueixen, del comte de Foix —que aquest cop lluitava amb els francesos— i d'un anònim també del bàndol contrari, menyspreen de nou la cortesia dels catalans, personificada en el monarca trobador. La tradició erudita francesa elogia la destresa poètica del rei Pere: els seus versos no semblen l'obra d'un trobador ocasional.

La projecció literària internacional de Pere el Gran no li ve, però, ni de l'habilitat poètica ni de la victòria sobre els francesos de 1285, sinó de l'empresa de Sicília. La intervenció de Pere II a l'illa arrenca del seu matrimoni amb Constança, hereva del rei Manfred de Sicília (1232-1266). Manfred era fill bastard de Frederic II Staufeu (1194-1250), una de les figures més rellevants de tota l'Edat Mitjana, que fou rei de Sicília i emperador d'Alemanya. En el context de l'enfrontament entre Imperi i Papat, Carles d'Anjou, germà petit de Lluís IX de França, el 1266 havia obtingut de Roma la investidura de rei de Nàpols i Sicília com a cap de pont d'uns ambiciosos plans de croada. De moment, Carles d'Anjou va ocupar aquests territoris italians després de derrotar Manfred i el seu nebot Corradí, vingut d'Alemanya. Pere el Gran va aprofitar la revolta dels sicilians, les Vespres Sicilianes de 1282, per entrar en acció, i va tenir èxit. L'enfrontament amb Carles d'Anjou i el papat el van transformar en el cap visible de la causa imperial a Itàlia i d'aquí, l'esclat de la fama.

Els cronistes de la banda güelfa, partidaris de Carles d'Anjou, com el florentí Giovanni Villani, presenten Pere d'Aragó com un ex-comunicat perillós i traïdor, però no s'estan de comentar-ne el poder i la força. Els gibel·lins pro-imperi el veuen com un heroi llegendari. El primer volum de la recent *Història*

de la *Literatura Catalana* reporta el fragment del *Cronicó* del franciscà de Parma Salimbene de Adam, en què es descriu un ascens èpic de Pere el Gran al Canigó, que inclou l'enfrontament amb un drac: una gesta digna d'Alexandre Magne, segons el cronista (Badia 2013: 95-96).

L'Anònim autor del *Curial e Güelfa* cap a 1442-1448 pensava que el que Dante (1265-1321) va escriure a la *Comèdia*, amb l'ajuda d'una bona glossa, tenia valor d'autoritat. Per això tria i comenta un vers del *Purgatori* per legitimar el valor de Pere el Gran d'Aragó, el millor rei del món i el més cortès, que a la seva novel·la fa la figura de cavaller errant, tot recordant el desafiament de Bordeus entre Pere i Carles d'Anjou, descrit per Desclot. Dante, en la seva ficció poètica, quan puja cap al cim de la muntanya del *Purgatori*, passa per la vall del reis negligents, que canten junts mentre esperen la salvació: Pere el Gran és al costat d'alguns monarques coetanis, entre ells, els seus adversaris mortals, Carles d'Anjou i Felip l'Ardit, l'invasor frustrat de Catalunya, que “morí fuggendo e disfiorando il giglio [‘lliri’]”, en una retirada poc honorable per als lliris del seu escut. De tots plegats l'únic que a Dante li mereix un comentari positiu és el nostre Pere, que té un aspecte robust (“membruto”) i que “d'ogni valor portò cinta la corda” (*Purg* VII, vv. 114), és a dir que estava revestit de tots els mèrits. Dante coneixia bé els motius difosos pels trobadors.

El rei d'Aragó que va conquerir Sicília humiliant la prepotència dels francesos passa a l'imaginari literari a través d'un episodi galant documentat per Desclot, que el *Decameró* de Giovanni Boccaccio (1313-1375) va embellir i fer cèlebre: al conte X,7 s'explica la història de la Lisa, la noia que va veure de lluny el rei Pere quan havia arribat victoriós a Sicília i, malalta d'amor, es disposava a morir com la donzella d'Escalot, fulminada per la visió de Lançalot a la *Mort li roi Artu*. És un tema que, com és sabut, entusiasmava els romàntics anglesos —vegeu la balada *The Lady of Shalott* de Tennyson i la iconografia corresponent—, però el nostre Pere posa remei a la tragèdia anunciada: anima la pobre noia, li busca un bon marit i li paga el dot. El conte de la Lisa i l'exquisida cortesia del rei Pere passa per successives metamorfosis a la literatura italiana del segle XVI. N'hi ha una mostra a la història d'Ariodante i Ginebra al cant cinquè de l'*Orlando Furioso* d'Ariosto (1474-1533), per exemple.

FOCUS

La peça I, 21 del recull de contes de Matteo Bandello (1480 -1562), que va ser traduït al francès per François de Belleforest (1530-1583) i llegit a Anglaterra, reelabora el conte de Boccaccio: la trama aparta el rei Pere de l'intriga amorosa i posa en primer pla la rivalitat entre dos cavallers enamorats d'una mateixa donzella de Messina; som a l'any 1283 i el nus de l'aventura és la vil calúmnia de què és objecte la noia. Tot es resol positivament amb dos matrimonis, perquè la donzella calumniada, que restaura el seu honor després d'una mort fingida, disposa d'una germana bonica i casadora. És quan el rei Piero di Ragona, el que va alliberar els sicilians de la inaudita crueltat dels francesos, celebra amb una gran festa el final feliç de la història i dota generosament les dues parelles. Per aquesta via don Pedro de Aragón va a parar a la comèdia *Much Ado About Nothing* de William Shakespeare (1564-1616). Don Pedro de Aragón, que s'interessa per la vida amorosa dels seus cortesans, és testimoni de l'engany que calúmnia la noia protagonista, una farsa ordida pel pèrfid germà del rei, don Juan. El final feliç es tanca amb dos matrimonis, els regals reials i el desemmassament del traïdor. Però Shakespeare sembla força més interessat en l'esgrima retòrica de la parella secundària, aliena a la trama central, que no pas en el conte heretat de Bandello i el rei Pere: els millors actors són sempre els que fan de Beatrice i Benedick, els secundaris.

Aquest Pedro de Aragón de *Much Ado About Nothing* és la via per on J.R.R. Tolkien podia quedar fascinat pel mot Aragó, fins al punt de posar-li Aragorn al rei que torna d'*El senyor dels anells*, tercera part: un nom que, si el senti quan criden el rei amb accent escocès a la trilogia cinematogràfica de Peter Jackson (2001-2003), sona ben bé com en castellà. M'hauria agradat detectar una connexió més heroica entre l'Aragorn tolkenià i el nostre Pere el Gran, però no me'n vaig saber sortir en un article del 2005. Si és que la connexió existeix, no seria mala idea reprendre el conte de la Lisa i el rei Pere del *Decameró* de Boccaccio, que és una lectura universal i canònica. Els lectors de Tolkien recordaran que Aragorn, destinat a unes nupcies èlfiques, tracta amb delicadesa extrema Éowyn, la donzella guerrera de Rohan, que, perdudament enamorada d'ell, marxa al combat amb el disseny de morir-hi: no se'n surt i acaba casada amb Faramir, senescal de Gondor, amb la benedicció del nou rei.

2. DIR-SE PERE I SER REI D'ARAGÓ: PERE EL CERIMONIÓS, HOME DE LLETRES

El monarquisme heroic i ingenu de Tolkien fa somriure, l'acurada exaltació de la reialesa de Pere III el Cerimoniós, argumentada des de la seva experiència de sobirà d'Aragó, convida a reflexionar sobre la força imparable del discurs ideològic. Les seves dues *Cròniques*, la *General* o de *Sant Joan de la Penya* i la personal o del seu regnat, els seus discursos polítics a les corts i les seves cartes construeixen una visió de la història regida pel dret dinàstic: governar —és a dir, fer justícia, guerrear i exigir diners i fidelitat dels súbdits— es fonamenta en la legitimitat de l'honor reial de la casa de Barcelona, que és d'arrel aragonesa. Aquest plantejament, que Pere III recupera de la tradició que el va precedir, distingeix la historiografia medieval

L'actor Viggo Mortensen interpreta el personatge d'Aragorn a la versió cinematogràfica d'*El senyor dels anells* dirigida per Peter Jackson i basada en l'obra de J.R.R. Tolkien.

FOCUS

Pere II d'Aragó desembarca a Trapani, Sicília, en una il·lustració del codi Chigi de la *Crònica de Villani* (Biblioteca Vaticana). El sobirà és a la barca superior i du una corona al cap.

catalanoaragonesa de la castellana. La historiografia castellana ignora els fets dels territoris orientals de la Península, si no tenen interès immediat de conquesta, i s'apropia d'una noció d'Espanya que ve de Roma i passa pels visigots; vegeu la decisiva *Historia de rebus Hispaniae*, de l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Ximénez de Rada (1170-1247), llegida i copiada profusament durant tota l'edat mitjana tant a Castella com a Catalunya (Quer 2008).

El discurs històrico-polític de Pere el Cerimoniós és un discurs elaborat per un home de lletres que maneja el llatí i les citacions bíbliques com un professional i que no perd mai l'ocasió de fer pedagogia:

Deïm, encara, que els reis d'Aragó foren ardits e valents per los seus pobles defensar. Si nós volíem recomptar tots los feits d'armes de nostres predecessors, llong seria de dir; mas, però, per abreujar, dos senyals vos mostrarem: que ells foren bons combatadors, com de petits reis que eren, que no senyorejaven sinó d'Osca e amunt en Aragó, conqueriren tot lo dit regne; e de comtes de Barcinona, conqueriren e guanyaren d'infels e rebel·les de la Esgleia tot ço que nós senyorejам vui, qui per la gràcia de Déu som un dels grans reis de cristians. Apar, doncs, que els reis d'Aragó, predecessors nostres, foren ardits e valents

en los seus pobles a defensar (Albert & Gassiot 1928: 47-48).

Aquesta frase, extreta de la proposició feta a la cort de Tarragona del 9 de març de 1370, tal com era habitual en els parlaments reials davant dels representants del regne, desenvolupa un tema pres de l'Evangeli, seguint el model dels sermons dels clergues. Del tema sacre triat pel rei, en aquest cas Lluç 12, 39-40, se'n desprèn una doctrina que cal provar amb exemples i citacions d'autoritats: com el pare de família fa vigilar la finca si sap que han de venir lladres (deia l'Evangeli), així el rei Pere i el poble català s'han de guardar de l'amenaça de la guerra amb Castella, una amenaça nova, posterior a la mort de Pere el Cruel a Montiel el 1369 a mans d'Enric de Trastàmara. El rei, com a pare dels seus súbdits ha de ser just i savi quan governa, i alhora ha de saber defensar amb valentia el poble davant dels enemics. Un poble, que ha de ser lleial, servidor i obedient. La frase extreta de la proposició de 1370 demostra que els reis d'Aragó han complert des de sempre la condició de defensors valents del poble davant dels enemics: vegeu, per exemple, Pedro Sánchez, de qui es parla al capítol 17 de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que va ser qui va prendre Osca.

El discurs de Pere III respon a un teixit compacte de principis legals, religiosos i po-

FOCUS

lítics que posa sempre en primer terme la història. De fet, al segle XXI encara en som hereus, altrament no veuríem cap relació directa entre el Pedro Sánchez dels temps del Cid, el primer de la dinastia que va dur aquest nom de fonts i que firmava en àrab, i aquest Pere III, que feia sermons perfectament construïts a les corts, escrivia en una lletra minúscula gòtica, elegant i segura, i esmenava la feina als seus cancellers i secretaris.

Els historiadors ens adverteixen de com van ser de problemàtics a Europa els anys en què va regnar un rei tan donat a les lletres com Pere III: fams, guerres constants, pandèmies —com la pesta que es difon el 1348—, caiguda de l'economia i crisi monetària. El segle XIV fou un segle de crisi i de depressió. Pere el Cerimoniós, que se sentia “per la gràcia de Déu [...] un dels grans reis de cristians”, va maldar entremig de dificultats materials de tota mena per mantenir sota control els dominis heretats —Aragó, Catalunya, València, Sardenya, els ducats d'Atenes i Neopàtria a Grècia— i per reintegrar els que depenien de branques secundàries de la dinastia com Mallorca i el Rosselló o Sicília.

Hillgarth (1992-1993: 8) reporta la impressió global del cronista aragonès del segle XVI, Jerónimo Zurita, a propòsit del regnat del Cerimoniós: “*más de cincuenta años gobernó el rey y siempre en guerra*”. Guerra amb potències estrangeres com Gènova o Castella, guerra per reintegrar Mallorca i el Rosselló, guerra amb Marià d'Arborea pel domini de Sardenya, guerra interior amb les Unions d'Aragó i de València per imposar l'autoritat reial sobre nobles i ciutadans rebels. Moltíssima guerra, sempre acompanyada de la voluntat reial de deixar-ne traça escrita en diversos formats que no obliden la dimensió literària de la *Crònica* personal.

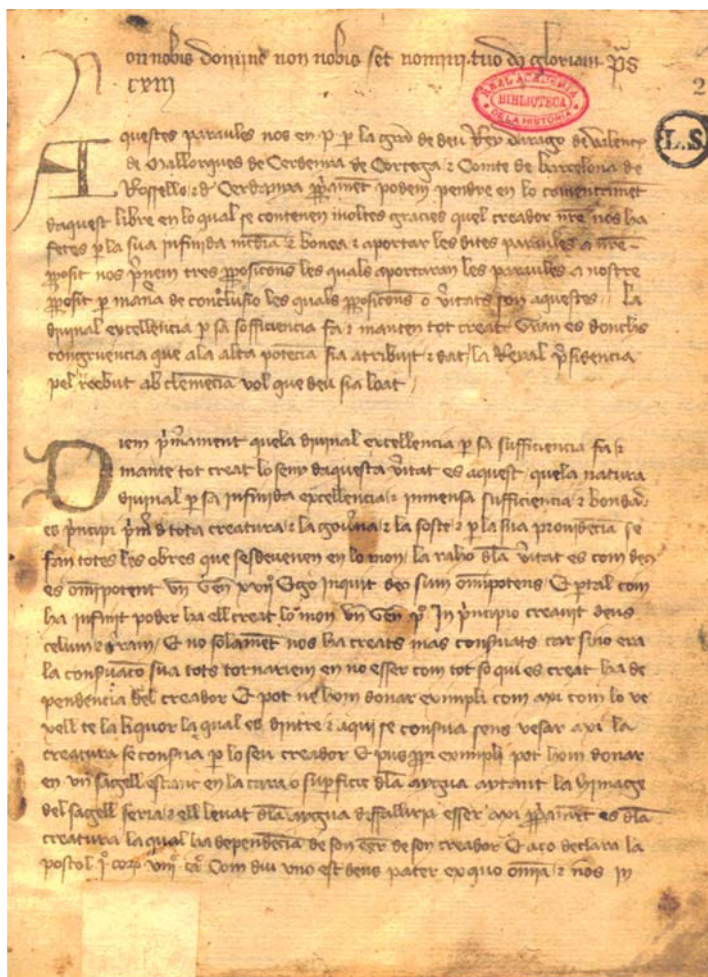
De les guerres de Pere el Cerimoniós, al segle XXI ens n'ha arribat el testimoni físic de les muralles defensives que va fer edificar i que no han estat enderrocades: a Barcelona, a Girona o a Montblanc. El panteó reial de Poblet, a l'interior d'un monestir-fortalesa, també transmet materialment el missatge d'afirmació monàrquica de Pere el Cerimoniós. Ens recorden la seva ambiciosa visió del poder edificis emblemàtics com ara el tinell del palau reial de Barcelona o les arcades gòtiques de les drassanes al peu de Montjuïc. Sens dubte, com a comunicador, va tenir un èxit més definit que no pas com a rei guerrer en conflictes armats, com el devastador enfrontament amb Castella, que va durar dècades:

En la guerra amb Castella, Pere lluitava contra un regne que tenia una població probablement cinc o sis vegades més gran que el total de la Corona d'Aragó (que potser comptava un milió d'habitants, mentre Castella en tenia uns cinc i França uns quinze). Pere no va reunir prou tropes de les seves pròpies per lluitar contra Castella i va haver de refiar-se en gran mesura dels emigrats castellans. És significatiu que mai no va mostrar cap intenció d'enfrontar-se amb França (Hillgarth 1992-1993: 16).

Mentre reunia gent, argent i forment per a la guerra, el rei Pere planejava i executava obres públiques, negociava amb els diversos consellers personals o ministres que va tenir, debatia a les corts del regne, despatxava la diplomàcia internacional, convivia amb les quatre reines amb qui es va mullerar successivament, feia de pare dels seus fills i filles i, des dels locals de la cancelleria, tancat al seu estudi o dins de la seva tenda reial, llegia i escrivia. Pere III llegia ficció cavalleresca, però sobretot llegia cròniques històriques, en llatí i en romanç. Com a bon lector, Pere III era també bibliòfil, però la seva afecció als llibres era també una eina política com es desprèn de la donació dels seus llibres a Poblet de 1380. La dimensió pràctica de la relació de Pere amb la lectura i l'escriptura passa tant pels encàrrecs de còpia i de traducció com per les apreciacions personals. Ell mateix ens ha fet saber que el seu model per a la *Crònica* personal era el *Llibre del fets* de Jaume I el Conqueridor. És una tria inevitable des de la seva visió dinàstica del món i de la història, perquè Jaume I és l'avantpassat que va configurar territorialment i institucionalment la Corona d'Aragó. Sense cap de les competències tècniques de Pere III —Jaume I era àgraf—, el Conqueridor predicava davant de les tropes citant autoritats sacres i profanes i va confegir i dictar un relat de la seva vida militar i política, que li ha guanyat un lloc a la història de la literatura catalana.

Ens recorden l'ambiciosa visió del poder del rei Pere el Cerimoniós edificis emblemàtics com el Tinell o les Drassanes de Barcelona. Com a comunicador, va tenir un èxit més definit que no pas com a guerrer.

FOCUS

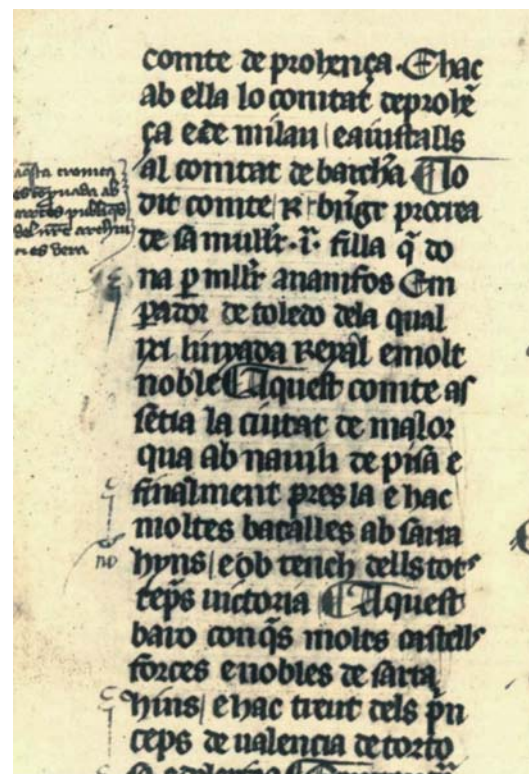

Manuscrit del *Llibre del rei Pere III el Cerimoniós*. Fol. 1 (Real Academia de la Historia, 9/482)

Està bé que la Viquipèdia consideri que l'ocupació principal de Pere III era la d'escriptor, perquè és una manera gràfica de resumir la tesi del llibre de Francisco Gimeno (2006), sobre el paper de la lletra escrita en el regnat d'aquest monarca. Llegir, escriure i governar van començar a anar de costat a la Corona d'Aragó als temps de Jaume II el Just (1267-1327), l'avi del Cerimoniós, que tingué una cancelleria molt present a la diplomàcia internacional. La presència massiva de l'escriptura en l'entorn de Pere III fa pensar en les dramatitzacions teatrals de les cròniques angleses de Shakespeare, des de Ricard II a Enric VIII, plenes de cartes amb el segell reial, bitllets i missatges clandestins, informes d'ambaixades, rotllos amb les genealogies en disputa, reports dels heralds després de les batalles, etc. Els reis medievals de Shakespeare, vistos des del segle XVI, no haurien pogut regnar sense llegir i escriure. Pere el Cerimoniós ja funcionava d'aquesta manera al segle XIV, però això no vol dir que no sigui anacrònic considerar-lo un es-

criptor com si es tractés d'una figura de l'època moderna.

Entre el que produïa un escriptor medieval i el text que ha arribat fins a nosaltres s'interposa el filtre de la còpia o les còpies i no sempre es pot garantir com era l'original. Pere III tenia al seu servei la cancelleria reial, on copistes professionals enregistraven d'ofici els textos reials. Com que tots els documents que sortien de les seves mans amb caràcter oficial eren copiats per ordre seva als registres de cancelleria, els autògrafs reials són excepcionals. Gimeno (2006: 195-214) edita i estudia tots els textos autògrafs coneguts de Pere III i publica en un encartament dotze facsímils amb tots els materials: cartes, discursos i anotacions esparses. Pere III redactava en llatí, francès, aragonès i català, unes competències que recorden les dels funcionaris de la cancelleria. Com que la majoria de les cartes reials que coneixem no són autògrafs, cal entendre que hi hagué una correspondència íntima, aliena als afers d'estat, que no s'ha conservat (Gubern 1955: 19, 151). Els escrits de Pere III, doncs, ens arriben per la mediació de la còpia, però els autògrafs revelen la qualitat de la seva formació de lletres. El rei corregia personalment els textos i els anotava, com es veu en aquesta mostra:

FOCUS

L'anotació del marge esquerre, on hom pot veure la cursiva gòtica del rei, diu "Aquesta crònica / es comprovada ab / cartes públiques / del nostre arxiu / et és vera": el Cerimoniós va verificar personalment que els seus col·laboradors no s'havien equivocat explicant com el comte Ramon Berenguer III va esdevenir comte de Provença a través del matrimoni amb l'hereva, Dolça, al capítol 31 de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*. Una dada de tanta importància política havia de ser verificada.

La *Crònica* personal de Pere III, el llibre dels seus fets, com explica Stefano Cingolani a la darrera *Història de la Literatura Catalana* (Badia 2013: 188-217) respon a un propòsit analític del propi regnat, mentre que la *General* o de *Sant Joan de la Penya* és una operació compilatòria. La naturalesa analítica de la *Crònica* personal la distingeix de les altres anomenades grans cròniques catalanes, que donen una visió més sintètica dels fets i també més entusiasta, èpica, més apta per a la mitificació (vegeu Cifuentes 2019 per a la darrera visió de conjunt).

Fins que no s'ha entrat en la valoració del subgènere precís al qual pertany —una versió antiga de les memòries polítiques—, la *Crònica* personal del Cerimoniós satisfia més els historiadors que no pas els amants de la literatura perquè és eixuta, precisa i atenta al dia a dia. Això no vol dir que el rei i els seus col·laboradors no amaguin o deformin intencionadament determinats fets per sostenir la justificació de la política reial. També hi ha molta presència de la primera persona del monarca, perquè el model és Jaume I, amant de transmetre menuderies al seu auditori.

Encara que ens requi avui dia, al rei Pere no li va semblar necessari explicar-nos els detalls de la seva educació d'home de lletres, tan propera, com s'ha vist, a la d'un funcionari de cancelleria. Només sabem que va passar la infantesa a Saragossa i que, des dels sis anys, dos mestres es van ocupar de la seva formació i de la d'un germà seu: per escriure usaven tauletes de vori cobertes de cera i comparaven llibres per adquirir el domini del llatí en les etapes escolars convencionals al segle XIV, des d'aprendre a confegir les lletres fins a llegir els "*auctores octo*". En canvi, al capítol 40 de la primera secció de la *Crònica*, el rei, després d'haver detallat la situació familiar del seu pare Alfons III i la seva —cap dels dos no era el primogènit, però van acabar regnant—, explica que va néixer set-

La Crònica personal del Cerimoniós satisfà més els historiadors que no pas els amants de la literatura perquè és eixuta, precisa i atenta al dia a dia. Això no vol dir que no amagui o deformi determinats fets.

mesó, que les llevadores no asseguraven que sobrevisqués i que Ot de Montcada, el seu padrí, el va fer batejar de corre-cuita a la cambra mateixa del part:

E lo dit mossèn N'Ot dix:

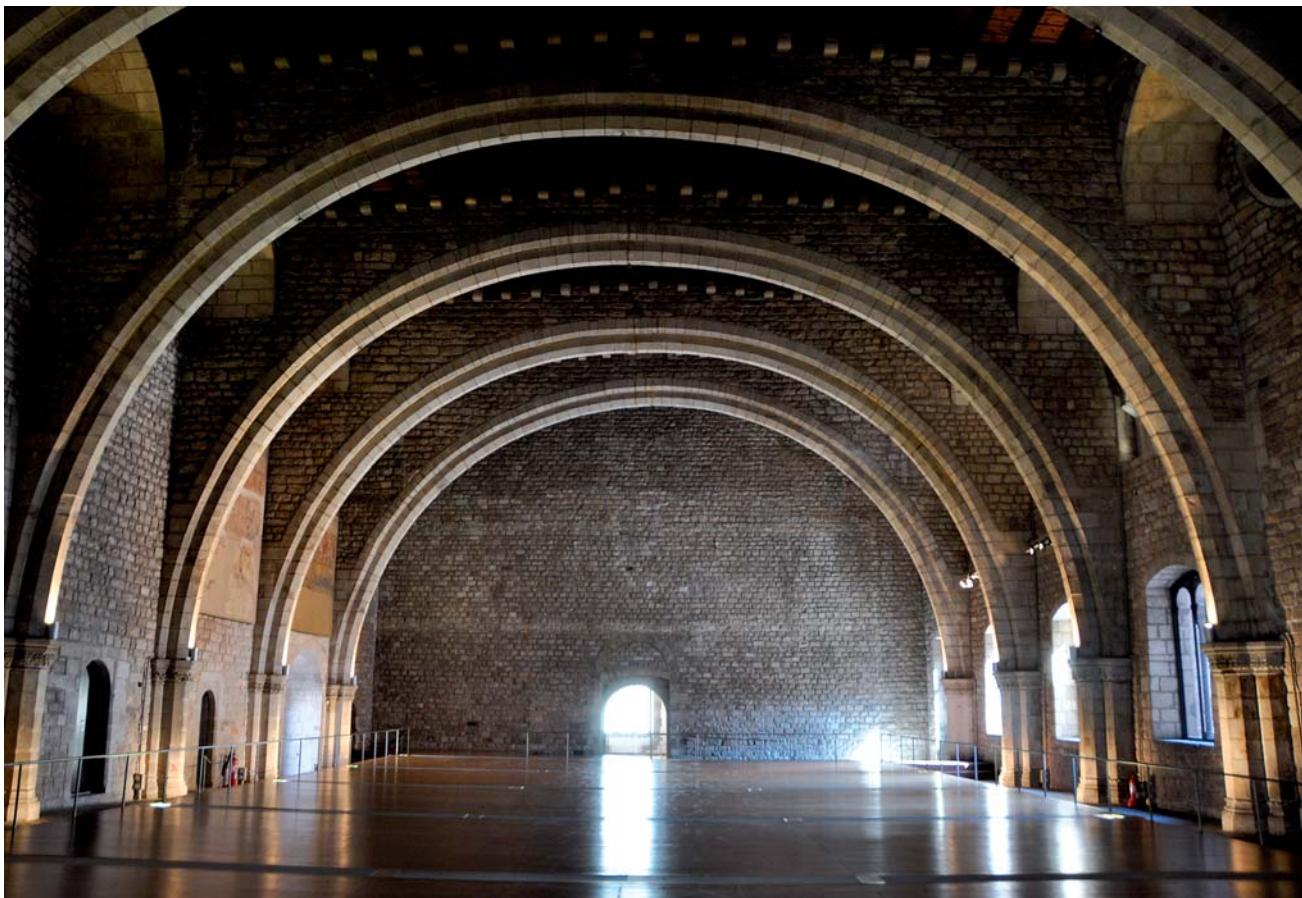
—Haja nom aquest infant Pere, per tal que mossèn sant Pere lo faça viure e li recapte de Déu gràcia, que, pus haja nom Pere, que haja les bones ventures de són besavi, lo rei En Pere (Pere III 2014: 72).

La protecció de sant Pere és una garantia al cel i a la terra, com van tenir clar el pare de Pedro Sánchez i Pere el Catòlic, anant a Roma a fer-se vassalls del papa, però les "bones ventures" que li agradaven al Cerimoniós eren les de Pere el Gran, que van ser militars, literàries i amb projecció europea.

El que va dir Ot de Montcada el dia del bateig de Pere III pot ser una tradició familiar o pot ser una creació del redactor: no hi ha manera de saber qui va ser exactament aquest redactor que parla en primera persona, perquè la *Crònica* del Cerimoniós no és autògrafa. Tenim, però, les instruccions que el rei donava als col·laboradors, especialment la carta a Bernat Descoll, de 1375, l'encarregat de compondre les parts finals de la *Crònica* personal. També tenim les notes marginals que Pere III va adjuntar de la seva mà a les *Ordinacions*, el conjunt de reglamentacions de funcionament de la casa i cort reials que Pere III va adaptar a partir de les *Leges palatinae* de Mallorca. Impressiona veure que posava en solfa la feina dels funcionaris que no adaptaven prou bé el llatí.

Estic deixant per al final una darrera competència de Pere III com a home de lletres, la de poeta. El rei tenia vuit anys el dia de la coronació del seu pare, Alfons III, el 1327. Muntaner reporta detalladament la celebració poètica corresponent, amb un repertori de cançons i danses a l'estil dels trobadors del segle XIII, i un sirventès didàctic sobre el bon govern, executats pels millors intèrprets del moment. Les composicions s'han perdut, però

FOCUS

Saló del Tinell del Palau Reial Major de Barcelona. MUHBA Museu d'Història de Barcelona. Fotografia: JosepBC

sabem que l'autor de les lletres era el germà d'Alfons III i oncle del futur Cerimoniós, Pere de Ribagorça (1305-1380), poeta d'obra perduda, protector de joglars, conseller de reis, franciscà als anys de maduresa i autor d'un tractat polític en llatí. Amb aquests precedents familiars no sorprèn que Pere III sigui un dels reis d'Aragó amb obra poètica pròpia. La darrera *Història de la Literatura Catalana* registra tres composicions seves, totes d'edat madura: unes cobles sobre la cavalleria, dirigides al fill, el futur Martí I, el poema que mostra el desacord amb el casament de l'hereu, Joan, amb una princesa francesa, en lloc d'una de siciliana, i la sentència del debat cortesà sobre l'hivern i l'estiu de Jaume March i el vescomte de Rocabertí (Badia 2013: 290-291). Les cobles sobre la cavalleria acaben amb aquesta tornada, on el rei sembla evocar una dedicació anterior a la poesia, que no s'ha conservat:

D'amor no cant, així com far solia,
car me vei trop en anys anant empès
[‘massa envellit’],
dubtant que·m fos en mal per alguns pres
[‘criticat’],
per qu'eu me'n call [‘per això callo’], que

pus no cantaria
(Cluzel 1957-1958: 366).

Malgrat la seva constant i variada dedicació a les lletres, no hi ha una projecció literària internacional de Pere el Cerimoniós. El que s'hi assembla més es la traducció anglesa de la *Crònica* personal publicada el 1980 amb estudi introductori i notes de l'historiador Jocelyn N. Hillgarth, un hispanista britànic amb residència familiar a Mallorca. No és un mal començament, atès que la traducció i l'estudi són excel·lents i que avui l'anglès ocupa el lloc del llatí com a vehicle de canònitza literària. Al document de donació dels seus llibres al monestir de Poblet —no es conserva l'original, sinó una còpia que Gimeno (2006: 178-194) troba sospitosa—, hi ha una frase que resumeix les aspiracions del rei a la supervivència a través de la memòria literària, que en versió catalana diu:

Tant de bo, quan el meu cos s'hagi consumit,
a més de la glòria celestial, meresquem
tenir un escriptor d'enginy tan despert que
exalti els nostres actes amb les lloances que
els corresponen i castigui els nostres errors
sense cap malvolença! (Gimeno 2006: 193).

FOCUS

Com comenta Cingolani (Badia 2013: 203), la *Crònica* personal, redactada en català, no li semblava suficient a Pere III per llançar-lo a la fama:

El rei, que havia fet tot el que havia pogut per exaltar la memòria dels avantpassats i la seva pròpia al costat de la d'ells, era conscient de les limitacions del seu esforç en el nou panorama cultural europeu. Per això estava delerós d'aconseguir una forma d'aprovació conforme a les concepcions literàries modernes —les d'una tradició escrita que englobava els clàssics—, i que eren tan diferents de les que havien freqüentat els seus avantpassats. Pere, tanmateix, va esperar inútilment una aprovació d'aquesta mena.

3. EPÍLEG SOBRE EL MERCAT CULTURAL EN LLENGUA ANGLESA

L'ús que s'ha fet del terme literatura en les dues parts d'aquest article sobre els reis d'Aragó de nom Pere és volgutament generós, ambigu i confusori, perquè es tractava de comprovar si la relació dels reis en qüestió amb l'imaginari literari en sentit ampli tenia alguna forma de ressò més enllà de l'àmbit de la història catalana, aragonesa i espanyola. El resultat s'exposa en un tres i no res. En la mesura en què Pedro Sánchez pertany a l'horitzó del Cid, té alguna llunyana possibilitat d'entrar a l'imaginari literari general i ser esmentat, per exemple, en alguna de les sèries de ficció que el planeta consumeix massivament. La fama trobadoresca de Pere el Catòlic i el gran trauma nacional de Muret no em consta que tinguin projecció universal, és a dir accessible al mercat cultural en llengua anglesa. L'únic rei Pere d'Aragó que ha superat la prova i la seva memòria és present en aquest mercat és Pere el Gran, que figura de rebot a la comèdia *Much Ado About Nothing* de Shakespeare, gràcies al conte X.7 del *Decameró* de Boccaccio i a la represa que en feu Bandello, que és la que arribà a Anglaterra en francès. L'Aragorn de Tolkien l'hi he posat jo, i no és gaire segur que no sigui un miratge. El que sabria més greu seria no comptar amb cap punt d'entrada a l'univers d'expressió anglesa per a la figura de Pere III, un home de lletres tan obsedit per la fama del seu llinatge i de la seva real persona. De moment, però, no hem sortit de l'àmbit estrictament acadèmic. ■

TÍTOLS CITATS I LECTURES DE REFERÈNCIA

ALBERT, Ricard & Joan Gassiot, eds. (1928), *Parlaments a les corts catalanes*, Barcelona: Barcino, "Els Nostres Clàssics A 19-20".

BADIA, Lola (2005), "Aragorn-Elessar, el rei que torna amb les mans netes i l'esperit pur segons J.R.R. Tolkien", *Els Marges* 77, p. 99-122.

BADIA, Lola, dir., (2013), *Literatura Medieval (I). Dels Orígens al segle XIV*, dins Alex Broch, dir., *Història de la literatura catalana*, 8 vols., Barcelona: Enciclopèdia Catalana-Editorial Barcino-Ajuntament de Barcelona.

BADIA, Lola & Jaume Torró, eds., (2011), *Curial e Güelfa* Barcelona: Quaderns Crema.

Bibliografia Elettronica dei Trovatori, BEdT, <<http://www.bedt.it>>.

CABRÉ, Miriam (2011), *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*, Barcelona-Palma: Universitat de Barcelona-Universitat de les Illes Balears, "Col·lecció Blaquerna 7".

CIFUENTES, Lluís (2019), "Les quatre grans cròniques catalanes, un dels millors conjunts historiogràfics de l'Europa medieval", *Catalan Historical Review*, 12: p. 137-149, <<http://revistes.iec.cat/chr>>.

CINGOLANI, Stefano M. (2006), *Història, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

CLUZEL, Irénée (1957-1958), "Princes et troubadours de la maison royale de Barcelone-Aragon", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 27, p. 321-373.

GIMENO BLAY, Francisco M. (2006), *Escribir reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid: Abada Editores.

GUBERN, Ramon, ed. (1955), Pere III, *Epistolari*, Barcelona: Barcino, "Els Nostres Clàssics A 78".

HILLGARTH, Jocelyn N. (1992-1993), "La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica", *Llengua & Literatura*, 5, p. 7-102.

Obertura de la tomba de Pere el Gran, <<http://patrimoni.gencat.cat/ca/histories/obertura-de-la-tomba-de-pere-el-gran>>.

Panteó reial de Santes Creus, <<http://santescreus.mhcat.cat/el-llibre>>.

Pedro I de Aragón, <https://es.wikipedia.org/wiki/Pedro_I_de_Arag%C3%B3n>.

Pere el Cerimoniós, <https://ca.wikipedia.org/wiki/Pere_el_Cerimoni%C3%B3s>.

Pere el Gran, <<https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0050110.xml>>.

PERE III (2014), *Crònica*, Ferran Soldevila, ed., *Les quatre grans cròniques*, IV, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

QUER, Pere (2008), *La "Història i genealogies d'Espanya". Una adaptació catalana medieval de la història hispànica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

RIQUER, Martín de (1975), *Los trovadores*, 3 vols., Barcelona: Planeta.